

Як заповіт від гори Синай народжує в рабство? Аналіз Галатам 4:21-31

Олександр Бичков

Анотація

В статті розглядається твердження апостола Павла в Гал. 4:24 відносно заповіту «від гори Синай, що в рабство народжує». Чому саме Павло характеризує Синайський заповіт як такий, «що в рабство народжує»? Для того щоб відповісти на це питання, розглядається як найближчий контекст (4:21-31), що порівнює два заповіти на прикладі історії двох синів Авраама, так і більш широкий контекст Послання до галатів (3:6-4:11), в якому йдеться про відношення між заповітом обітниця та заповітом закону. Сутність заповіту обітниця полягала в тому, що Бог виправдає поган через віру. Таким чином вони стануть дітьми і спадкоємцями Авраама. Питання про те, хто є справжнім спадкоємцем Авраама, гостро стояло в галатійській церкві. Деякі стверджували, що справжніми нащадками Авраама є ті, хто приймає закон. Звідси випливало, що закон необхідний для виправдання. Павло ж еказує, що закон був даний для того, щоб ця обітниця була виконана і погани були виправдані через віру, а не для того, щоб замінити віру як єдиний засіб для виправдання. В Гал. 4:21-31 розповідається історія народження двох дітей Авраама. Проте спадкоємцем був лише той, хто народився від вільної і за обітницею. Інший був рабом, тому що народився від рабині і за тілом. Він не міг стати спадкоємцем, тому що був рабом. Це ілюстрація двох заповітів і їхніх дітей. Виправдані через віру і народжені за обітницею є справжніми спадкоємцями Авраама. Ті ж, хто покладається на закон, є рабами, тому що вони не є і не можуть бути спадкоємцями Авраама. Адже закон був даний не для того, щоб через нього отримувати виправдання і входити в спадок Авраама. Саме в цьому сенсі Павло характеризує Синайський заповіт як такий, «що в рабство народжує».

В цій статті ми розглянемо твердження ап. Павла в Гал. 4:24 відносно заповіту «від гори Синай, що в рабство народжує». Ми спробуємо з'ясувати, з якою метою Павло характеризує Синайський заповіт як такий, «що в рабство народжує». Ми знаходимо це твердження в образному або алегоричному прочитанні¹ Павлом історії народження Ісаака та Ізмаїла (Бут. 16-21) в Гал. 4:21-31. Щоб зрозуміти значення цього виразу, нам необхідно розглянути уривок з Гал. 4:21-31. Проте навіть швидкого погляду

¹ Щодо інтерпретаційного методу, який використовує Павло в Гал. 4:21-31, див. Debbie Hunn, "The Hagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies," *Biblica* 100.1 (2019), 117-134.

на цей текст достатньо, щоб зрозуміти, що його неможливо розглядати без попереднього обговорення ширшого контексту, в якому знаходиться цей уривок. Адже Павло широко використовує і обговорює поняття «закону», «заповіту» та «обітниці» не лише в цьому уривку, але і в цілому в своєму Посланні. Саме тому нам потрібно побачити, як саме і з якою метою Павло використовує ці поняття. Для того щоб зрозуміти думку Павла, ми розглянемо, як вона розвивається в третьому і четвертому розділах. Інколи ці розділи називають «теологією»² Павла, яку він викладає у Посланні до галатів. Вони являють собою послідовне спростування неправдивого вчення агітаторів³, реакцією на яке і став лист Павла.

«Обітниця» і «Закон» в Гал. 3:6-4:11

Наше обговорення Гал. 3:6-4:11, звичайно, має бути вибіркоким. Тому нам потрібно визначити конкретні цілі для нашого невеликого дослідження. В Гал. 4:21-31 Павло порівнює два заповіді. Ми докладно обговоримо їх нижче, проте вже зараз можна в цілому визначити їхню природу. Так, один із них (той, що від Синаю), за твердженням Павла, в першу чергу пов'язаний із законом. Другий, хоч і не називається прямо, має вказувати на певну обітницю⁴. Досить очевидно, що обидва заповіді стосуються дітей і спадкоємців Авраама. Тому основною метою нашого обговорення буде зрозуміти, яку саме обітницю Бог дав Аврааму стосовно його нащадків і як вона мала здійснитися. Яким чином закон стосується здійснення цієї обітниці? Ми вважаємо, що саме ці питання Павло обговорює в Гал. 3:6⁵-4:11, тобто в тій частині листа, яку ми збираємось дослідити.

² Наприклад, Тімосі Джордж розділяє послання на три частини: «Історія» (р. 1-2), «Теологія» (р. 3-4) і «Етика» (р. 5-6). Див. Timothy George, *Galatians: The Christian Standard Commentary*, Christian Standard Commentary Series (Holman Bible Publishers, 2020).

³ Девід деСілва в своєму коментарі називає секцію 3:1-4:11 «Аргументація проти прийняття дотримання Тори». Див. David deSilva, *The Letter to the Galatians*, NICNT (Eerdmans, 2018), 263-375.

⁴ Звичайно, існує широко визнана пропозиція Дж. Л. Мартіна щодо ототожнення двох заповітів із двома місіями (а саме «вільної від закону» і такої, що «дотримується закону»), які були засновані двома різними церквами. Див. J. L. Martyn, *Galatians: a new translation with introduction and commentary* (Doubleday, New York, 1997), 431-466. Проте існують переконливі заперечення проти цієї теорії. Див., наприклад, Brendan Byrne, "Jeruselems Above and Below: A Critique of J. L. Martyn's Interpretation of the Hagar-Sarah Allegory in Gal 4.21-5.1," *New Testament Studies*, 60 no 2 Apr 2014, 215-231.

⁵ Інколи вчені включають 3:6 до 3:1-6 (Див. Douglas J. Moo, *Galatians*, Baker Exegetical Commentary on the New Testament (Baker Academic, 2013), 180). Проте ми включаємо 3:6 до 3:6-9, тому що Авраам вперше згадується саме в 3:6. Крім того, ми згодні із Гордоном

Яка обітниця? (3:6-9, 15-18)

Спочатку звернемося до уривку Гал. 3:6-9. Навіть швидкого погляду на цей текст достатньо, щоб побачити, наскільки він пов'язаний із нашою темою. Саме тут Павло починає розмову про Авраама і його дітей та спадкоємців, тобто торкається центральної для нас теми. В своїх міркуваннях Павло проводить певний зв'язок між дітьми і спадкоємцями Авраама та Божою обітницею. Хоча Павло не використовує тут сам термін «обітниця», 9 вірш явно вказує саме на Божу обітницю Авраамові. Павло пояснює, в чому полягає ця обітниця, і буде звертатися до неї і надалі.

Божа обітниця Авраамові полягала в тому, що Він виправдає поган через віру. Авраам отримав певний дар від Бога. Цим даром, або благословенням, була віра, яка «порахується йому в праведність». Бог пообіцяв Аврааму поширити це благословення на всіх віруючих. Саме таким чином віруючі отримують благословення Авраама і стають його нащадками. Тому коли Павло, цитуючи Письмо, вказує, що в Авраамі «благословляться всі народи», він говорить про обіцянку Бога виправдати поган вірою і, таким чином, зробити їх наслідком Авраама.

Подивимось далі на 3:15-18. Окрім 4:21-31, це єдиний уривок, де Павло згадує поняття «заповіту». Він говорить про заповіт у зв'язку із обітницею⁶. Обітниця, яка була дана Аврааму щодо виправдання поган, мала здійснитися у Христі. Саме у Христі благословення Авраама мало поширитися на поган, тобто у Христі вони повинні бути виправдані через віру⁷. Таким чином, заповіт, укладений Богом із Авраамом, для Павла тут фактично тотожний Божій обітниці благословити поган у Авраамі. В свою чергу, Божа обітниця благословити поган в Авраамі — це його обітниця благословити їх через Христа, а саме виправдати їх через віру у Христа⁸.

стосовно того, що існує прямий зв'язок між 4:21-31 і тією дискусією, яку Павло відкриває віршем 3:6. Саме тому і ми починаємо наше обговорення із 3:6. Гордон пише: «Павло не додає нічого нового до своєї дискусії, що він почав із 3:6, де він почав обговорювати різницю між заповітом з Авраамом і заповітом на Синаї. Скоріше, він ілюструє свою аргументацію за допомогою добре відомого факту із життя Авраама» (Thomas Gordon, *Promise, Law, Faith : Covenant-Historical Reasoning in Galatians*. (Hendrickson Publishers, 2019), 174).

⁶ Ми згодні із Му, стосовно «ототожнення 'заповіту' у вірші 15 із 'обітницею' Аврааму і його наслідку...» (Moore, *Galatians*, 229).

⁷ «Таким чином, очевидно, що для Павла Божим наміром від початку історії викуплення було зробити віру, а не закон, єдиним засобом отримання виправдання» (In-Gyu Hong, *The Law in Galatians* (Sheffield Academic Pr, 1993), 127).

⁸ Ми розуміємо під лїтотс в листі до Галатів людську відповідь на Божу обітницю, подібну тому, як Авраама відповів на Божу обітницю. Таким чином, виправдання надається через

Звернемо увагу на те, що Павло, звичайно, не виключає юдеїв із цієї обітниці. Ця обітниця стосується також і їх. Адже і сам Павло був юдеєм і вважав себе, як і інших юдеїв-християн, виправданими через вірі — в той же спосіб, що і погани (Гал. 2:16). Тому Павло використовує займенник «ми» в 3:13 і нижче⁹. Таким чином, для Павла немає різниці між тими і іншими (3:28). Ні ті, ні інші не мають привілеїв. Мабуть, він говорить особливо про поган тут саме тому, що звертається до віруючих галатів, що були поганами, маючи на увазі той особливий виклик, з яким вони зіштовхнулися. Ми обговоримо цей виклик згодом.

Далі Павло підкреслює те, що ця обітниця повинна бути виконаною без будь-яких змін і додатків. Тому закон Мойсея, що прийшов чотириста тридцять років потому, жодним чином не міг вплинути ні на Божу обітницю, ні на її виконання. Бог обіцяв виправдати поган вірою в Христа, і Він виконає цю обітницю. Закон не може це змінити.

Навіщо ж закон? (3:19-29)

Тут необхідно зупинитися і в декількох словах описати ту проблему, яка виникла в галатійських церквах і яку Павло і розглядає в своєму Посланні. Деякі люди прийшли в християнську спільноту, засновану Павлом. Це були агітатори, що хотіли переконати галатів прийняти обрізання і таким чином стати юдейськими прозелітами¹⁰. Очевидно, що вони наполягали, що законними дітьми і нащадками Авраама можуть бути лише ті, хто обрізаний і дотримується Мойсеєвого закону. Такими, на їхню думку, повинні стати і віруючі галати. В іншому випадку вони не можуть бути нащадками Авраама і не можуть бути прийнятими Богом. Іншими словами, щоб бути виправданими, їм треба не лише вірити в Христа, але й дотримуватися Мойсеєвого закону¹¹.

віру віруючих, а не через вірність Христа. Читайте розгорнуте обговорення у Hong, *The Law in Galatians*, 127-129.

⁹ Читайте обговорення використання Павлом особистісних займенників у 3:13-14 Bryan Blazosky, *The Law's Universal Condemning and Enslaving Power : Reading Paul, the Old Testament, and Second Temple Jewish Literature*, Bulletin for Biblical Research Supplement Vol. 24 (Eisenbrauns. 2019), 115-119.

¹⁰ Обговорення опонентів Павла в Посланні до галатів див. Hong, *The Law in Galatians*, 97-120; John Barclay, "Mirror-Reading a Polemical Letter: Galatians as a Test Case," *Journal for the Study of the New Testament* 31 (1987): 73-93.

¹¹ Ми згодні із Ін Гю Хонгом в тому, що «в Посланні до галатів, як в інших посланнях Павла, вб́мос зазвичай використовується як закон Мойсея, даний на горі Синай» (Hong, *The Law in Galatians*, 123). Використання Павлом терміну ἔργων νόμου, хоча і може включати так звані

Саме в цьому контексті Павло обговорює відношення між законом та вірою. Він захищає свою Євангелію, яка полягає в тому, що Бог виправдовує поган через віру незалежно від дотримання закону. Оскільки Бог обіцяв виправдати поган через віру і лише через віру, агітатори не можуть бути праві. Їхнє розуміння закону і його ролі в історії спасіння було неправильним. Закон не став іншим або альтернативним шляхом для поган для отримання благословення Авраама. Не дивлячись на прихід закону, погани стають виправданими лише вірою в Христа. Тому закон ніяк не може бути «проти Божих обітниць».

Потім Павло, продовжуючи свою думку, показує, що закон не лише не «проти Божих обітниць», але був даний саме для того, щоб обітниця була виконана. Павло пояснює, що закон «був даний з причини переступів»¹². Він зачинив всіх під гріхом саме заради того, щоб віруючі були виправдані через віру в Христа. Він замкнув кожного (не лише юдеїв, але й поган)¹³ під прокляття саме для того, щоб Христос став прокляттям за «нас», і щоб «ми» в такий спосіб отримали благословення Авраама вірою. Він був «нашим» опікуном¹⁴ саме для того, щоб привести «нас» до Христа, і щоб «ми» могли виправдатися вірою. Таким чином, закон займав своє необхідне місце в процесі, завдяки якому Бог вирішив виконати Свою обітницю Аврааму, тобто виправдати поган через віру. Іншими словами,

«межові маркери», тим не менше ні в якому разі не обмежене ними. Відповідне обговорення див. Hong, *The Law in Galatians*, 145-148; Daniel Fuller, “Paul and ‘The Works of the Law’,” *Westminster Theological Journal*, 38 no 1, 1975, 28-42.

¹² τῶν παραβάσεων χάριν правильніше перекласти не як «з причини переступів», а «заради переступів», тобто щоб встановити, а може й спровокувати переступи. Ін Гью Хонг доречно зауважує, що «закон прийшов, щоб допомогти обітници вповнитися у Христі через створення переступів, а не через запобігання ним» (Hong, *The Law in Galatians*, 150).

¹³ Блазовскі в його солідному дослідженні погляда Павла на закон, яке він робив у контексті юдейської літератури періоду Другого храму, вказує, що у Гал. 3:13-14 «згідно із поглядом Павла, прокляття закону Мойсея лежить на всіх, хто неслухняний, але Христос викупив ‘нас’ (як юдеїв так і поган — О. Б.) від прокляття закону, ставши прокляттям заради ‘нас’, щоб ‘ми’ змогли стати благословеними членами сім’ї Авраама» (Blazosky, *The Law’s Universal Condemning and Enslaving Power*, 125).

¹⁴ Звичайно, існує широко розповсюджений погляд, згідно з яким закон як παιδαγωγός виконує захисну функцію (наприклад, див. Michael J. Smith, “The Role of the Pedagogue in Galatians,” *Bibliotheca Sacra* 163, 2006: 197-214). Проте Ін Гью Хонг критикує цей погляд, вважаючи, що він не відповідає найближчому контексту, який скоріш має на увазі тиранічну чи репресивну дію закону (Див. Hong, *The Law in Galatians*, 156-159). Дансон, в свою чергу, обговорюючи дію закону як опікуна, стверджує, що «рабство, яке викликається законом і про яке говорить Павло, є таким опікуном (закон як παιδαγωγός), що повинно штовхати ізраїльтян до пошуків виправдання саме через віру, а не законом (ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθώμεν [3:24])» (Ben C. Dunsion, “‘The Law Evidently is not Contrary to Faith’: Galatians and the Republication of the Covenant of Works,” *Westminster Theological Journal*, 79, 2017: 243-66).

закон не лише не «проти Божих обітниць», але й займає важливе місце в реалізації першого заповіді, заповіді обітниці.

Віршем 3:29 Павло закінчує своє обговорення виконання заповіді обітниці і ролі закону в ньому. Він проголошує, що галати вже є наслідком Авраама і його спадкоємцями за обітницею. Вони вже набули цей статус тільки через віру в Христа. Роль закону полягала в тому, щоб привести їх до цієї віри в Христа. Тепер, коли вони вже стали спадкоємцями у Христі, закон не може додати нічого до цього статусу. Він не може зробити їх нащадками і спадкоємцями Авраама в більшій або меншій мірі. Вони вже насолоджуються цим статусом у всій повноті.

Назад до закону?

Тим не менш, агітатори і пропагандисти неправдивої Євангелії намагалися переконати галатів в тому, що вони не є спадкоємцями Авраама в повній мірі, і щоб стати справжніми спадкоємцями їм потрібно дотримуватися Мойсеєвого закону¹⁵. Тому Павло розглядає це питання більш детально. Обговоривши роль закону у виконанні Божої обітниці виправдати поган через віру, Павло в 4 розділі обговорює бажання галатів знов «бути під законом», або знову повернутися до закону, хоча вони вже виправдані через віру.

В Гал. 4:1-10 Павло порівнює бажання галатів «бути під законом» із поверненням до рабства ідолопоклонства. І знову він не проводить різницю між юдеями і поганами. Як юдеї до приходу Христа були підкорені закону і гріху, так і погани були поневолені несправжнім богам. У Христі ж як одні, так і інші звільнені від рабства і введені в права спадкоємців.

Варто відзначити використання Павлом понять «раба», «спадкоємця» і «сина» в Гал. 4:1-10. В першому вірші Павло прирівнює положення неповнолітньої дитини-спадкоємця до раба, адже вона не має влади в домі, що має успадкувати. При цьому дитина-спадкоємець ще не названа сином. Її синівство у праві на спадок ще має бути реалізовано свого часу. Саме таким було положення як юдеїв, так і поган перед приходом Христа. Хоча Бог планував зробити їх спадкоємцями у Христі, але перед приходом

¹⁵ «Проте, завдяки впливу агітаторів, галати почали думати, що їм потрібні як Христос, так і закон, для того, щоб отримати виправдання і спадкувати обітницю Авраама» (Hunn, "The Hagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies," 119).

Христа вони були підкорені «слабким та вбогим стихіям»¹⁶. В певному сенсі вони вже були спадкоємцями, тому що вони були об'єктом Божої обітниці Аврааму, але ця обітниця не була реалізована до приходу Христа. Ми ще повернемося до цієї теми нижче.

Тепер же зазначимо, що Павло продовжує і стверджує, що після приходу Христа галати (як і віруючі юдеї) отримали усиновлення у Христі, увійшли в права спадкоємства в повноті та отримали свідчення Духа у своїх серцях стосовно свого усиновлення. Зазначимо, що хоча Павло не говорить тут про виправдання через віру, для нього усиновлення і спадок у Христі, отримання дару Святого Духа нерозривно пов'язані із виправданням через віру. Таким чином, їхнє усиновлення і статус спадкоємців, звичайно, означає також і їхнє виправдання через віру у Христа, що відкупив підзаконних.

Павло дорікає галатам за бажання вважати «пильно на дні та на місяці, і на пори та роки». Він називає ці явища «слабкими та вбогими стихіями» і прирівнює їх до ідолопоклонства, від якого вони звільнилися, отримавши пізнання від Бога (через виправдання вірою). Ці зовнішні практики закону тільки тримали юдеїв у рабстві — саме так, як ідолопоклонство тримало поган — не даючи їм право на спадкоємство¹⁷.

Немає сумніву в тому, що Павло засуджує самі ці зовнішні практики в поклонінні галатійських християн¹⁸. Недаремно він порівнює їх до ідолопоклонства і інших «слабих та вбогих стихій». Проте все попереднє обговорення Павлом виправдання вірою як єдиного шляху до того, щоб вповні отримати спадок Авраама, і його категоричне відкидання будь-якої позитивної ролі закону у виправданні, вказує на те, що галати вважали ці практики обов'язковими умовами виправдання. Павло використовує їх як

¹⁶ Ми згодні з Ін Гью Хонгом, який визначає *στοιχεῖα*, як «небесні тіла і елементи, яким поклонялися як богам в язичництві. Для Павла вони представляють *демонічні сили*, які домінують у цей 'злий сучасний вік'» (курсів автора). Подальше обговорення терміну *στοιχεῖα* див. у Hogg, *The Law in Galatians*, 163-165.

¹⁷ Так, Ін Гью Хонг стверджує: «Як *στοιχεῖα*, так і закон є поневолюючими силами, які домінують в цьому злому світі. Перебування під цима силами означає відсутність свободи і підкорення гніту» (Hogg, *The Law in Galatians*, 165).

¹⁸ Ми згодні з Лонгенекером в тому, що аргументація Гал. 3:19-4:7 спрямована на виправлення «номіністичного стилю життя», тобто прийняття закону Мойсея як правила для життя, навіть без його сприйняття як необхідного для виправдання (Richard N. Longenecker, "The Pedagogical Nature of the Law in Galatians 3:19-4:7," *Journal of the Evangelical Theological Society*, 25/1 (March 1982), 61). Проте, беручи до уваги явне занепокоєння Павла через засоби виправдання, ми вважаємо, що він, розвиваючи свою аргументацію, все ж у першу чергу занепокоєний саме через прийняття закону як засобу виправдання.

приклад тих справ, до яких штовхали агітатори галатів, переконуючи у необхідності дотримуватися їх заради виправдання. Це підтверджується словами Павла в Гал. 5:2-5, де Павло прямо пов'язує обрізання, до якого агітатори штовхали галатів, з виправданням за законом, що заперечує віру в Христа.

Таким чином, метою Павла в Гал. 4:1-10 є показати, що прийняття закону, яке проявляється в дотриманні зовнішніх його справ і робить закон засобом виправдання, є марним поверненням до рабства. Воно не може нікого зробити спадкоємцем Авраама і не додає нічого до виправдання.

Два заповіти в 4:21-31¹⁹

Лише тепер ми можемо почати обговорення безпосередньо нашого уривку. Зазначимо, що раніше Павло не робив особливого розмежування між юдеями та поганами. Обговорюючи закон і виправдання у Христі, він вважав їх такими, що однаково чиним стосуються і тих і інших. Це впадає у вічі особливо у його використанні займенника «ми». Тепер він піднімає питання розмежування. Мабуть, він робить це у відповідь на пропаганду агітаторів²⁰. Проте його розмежування значно відрізняється від того, що робили агітатори. Останні, проводячи межу між юдеями і поганами — між тими, хто дотримується Мойсеевого закону і хто не дотримується — розрізняли їх як справжніх і несправжніх нащадків Авраама. Павло ж проводить розмежування між вільними і рабами, дітьми обітничі і плоті.

Павло звертається до історії²¹ народження синів Авраама, Ісаака і Ізмаїла, що описана в книзі Буття, 15-21 розділи. В Авраама було два нащадки, два сини. Між цими двома синами були дві важливі різниці. По-перше, в них були різні матері. Так, один з них був народжений від Агар, «від рабині». Другий же був народжений від Сарі, яку Павло називає

¹⁹ Інколи до нашого уривку також додається і 5:1. Наприклад, Ф. С. Мелен розглядає цей вірш як застосування аргументу з 4:21-31. Див. F. S. Malan, "The Strategy of Two Opposing Covenants Galatians 4:21-5:1," *Neotestamentica* 26(2), 1992: 438-9.

²⁰ Багато коментаторів погоджуються з цим із різних причин. Наприклад, деСілва вважає, що, згідно із буквальним прочитанням цієї історії агітаторами, тільки юдеї і ті, що доєдналися до них через обрізання і прийняття закону, є спадкоємцями Авраама. Саме тому Павло повинен був відповісти і пояснити, ким є справжні спадкоємці. Див. deSilva, *The Letter to the Galatians*, 393). Також див. С. К. Barrett, "The Allegory of Abraham, Sarah, and Hagar in the Argument of Galatians" in *Essays on Paul* (Westminster John Knox Pr, 1982), 154-70.

²¹ «Шлях, яким Павло представляє цю історію, вказує на те, що його аудиторія була знайома із нею» (deSilva, *The Letter to the Galatians*, 393).

«вільною». По-друге, спосіб їхнього народження теж був різним. Ізмаїл був народжений «за тілом». Ісаак же народився «за обітницею».

Словами «за тілом» Павло явно характеризує ті маніпуляції, до яких звернулися Авраам і Сара, щоб після довгих років безпорадного очікування нарешті отримати дитину, відносно якої мали Божу обітницю. Так, Сара надала свою молоду і здорову рабиню Аврааму за жінку. Таким чином Ізмаїл був народжений завдяки природним репродуктивним можливостям Авраама і Агар, що продемонструвало нестачу віри Авраама.

Ісаак же був народжений «за обітницею». Він народився тоді, коли ні Авраам, ні Сара вже не мали природної спроможності мати дітей. Тому його народження не було природнім. Єдиною причиною народження Ісаака було не «тіло», а Божя обітниця. Павло не згадує віри Авраама, якою він прийняв Божу обітницю і отримав її виконання. Проте, безсумнівно, він має її на увазі. Адже вірш Бут. 15:6б, який Павло цитує в 3:6, на початку свого обговорення, з'являється в Бутті відразу після акту віри Авраама (Бут. 15:6а) і являє собою відповідь Авраама на обітницю Бога стосовно його насіння (Бут. 15:5).

За логікою Павла, статус дитини визначається статусом матері. Вільні діти народжуються від «вільної». Проте від рабині народжуються лише раби. Павло хоче сказати, що лише дитина «вільної» жінки могла стати спадкоємцем Авраама. Єдиним законним шляхом стати спадкоємцем Авраама було народитися від «вільної» і народитися «за обітницею». Інший шлях отримати нащадків Авраама, від «рабині» і «за тілом», є хибним і нікуди не веде. Такий нащадок залишається лише рабом.

Таким чином, лише той, хто народився від «вільної» і «за обітницею», став спадкоємцем. Проте раб, син «рабині», народжений «за тілом», був вигнаний. Тому з двох дітей Авраама лише той, хто народився від «вільної», плід віри і обітниці, став справжнім спадкоємцем Авраама. Інший, плід плоті і невірства, хоча і намагався стати спадкоємцем Авраама, не був і не став таким.

У віршах 26-28 Павло пропонує «алегоричне» дворівневе тлумачення історії, яку він тільки що описав. З одного боку, це два заповіді. Один із цих заповітів — це заповіт «від гори Сінай, що в рабство народжує». Павло прямо пов'язує цей заповіт із Агар²² — рабинню, що народила дитину «за

²² «Цей зв'язок підтверджується географічним положенням гори Сінай, яка знаходиться на території Аравії, з якою також асоціюється Агар» (deSilva, *The Letter to the Galatians*, 397).

тілом». Для другого заповіту — того, який відповідає вільній²³ жінці Сарі — Павло не вказує якогось імені. З іншого боку, це два Єрусалима. Агар і заповіт від гори Синай відповідає «сучасному Єрусалиму, який у рабстві зі своїми дітьми». Вільна Сара, як і неназваний заповіт, відповідають «вишньому Єрусалиму», вільному, який — «мати всім нам».

Вище ми зазначали, що статус матері визначає також і статус дітей. Якщо заповіт від гори Синай відповідає Агар, то він має народжувати саме «у рабство», як Павло і стверджує. Тому «сучасний Єрусалим» є «у рабстві зі своїми дітьми». В той самий час неназваний заповіт відповідає «вільній» жінці та має народжувати вільних дітей. Це також прямо підтверджується словами Павла. І, дійсно, вишній Єрусалим є вільним, і «ми», його діти, також є вільними.

Зазначимо, що Павло наводить цитати із Буття 16-21 двічі. Першу цитату Павло наводить на початку уривку, перед своєю інтерпретацією. Проте другу цитату ми бачимо вже наприкінці його міркувань. Ми можемо припустити, що Павло таким чином не лише завершує саму історію, але і підводить логічний підсумок своїй алегоричній інтерпретації. І ця друга цитата прямо піднімає питання спадкоємства. Син раби має бути вигнаним²⁴, і тому не може бути спадкоємцем Авраама²⁵. Ми можемо доволі впевнено зробити висновок, що це і було метою порівняння між Агар і горою Синай. Як Агар, так і гора Синай народжують дітей у рабство. І ті діти не можуть бути законними нащадками і спадкоємцями Авраама. Вони намагаються стати його спадкоємцями, але насправді не є такими і не можуть такими бути. Таким чином, заповіт від гори Синай не може народити справжніх нащадків і спадкоємців Авраама.

Такий висновок добре підтверджується віршами 28-29, які безпосередньо передують обговорюваній цитаті. В цих двох віршах ми бачимо, як Павло єднає саму історію і її інтерпретацію. Галати, як і Ісаак, є дітьми обітниць. Але вони, діти обітниць, переслідуються дітьми рабині. І далі, звертаючись до цитати із самої історії, Павло пояснює причину

²³ Згадка «вишнього Єрусалиму», а не Сарі, як «нашої матері», звичайно, гідне уваги. Так, Д. Ханн вважає, що зв'язок галатів «із буквальною Сарою не є достатнім для того, щоб довести їхній зв'язок із алегоричною Сарою, тому що справжня Сара була матір'ю як для сина обітниць, так і юдеїв, що були під законом. Проте останні не були дітьми алегоричної Сарі. Тому Павло шукав свободу для своїх читачів в іншому місці» (Hunn, "The Hagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies," 127).

²⁴ Обговорення причин реакції Сарі на "насмішки" Ізмаїла над Ісааком див. George, *Galatians*, 383.

²⁵ Ми цілком згодні з висновком Д. Ханн, що «вірш 30 не наказує, а визначає долю кожної із сторін у вірші 29» (Hunn, "The Hagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies," 132).

конфлікту між одними та іншими, яка полягає якраз у питанні спадкоємства. Відмітимо, що Павло приписує цю фразу не Сарі, а Письму. Справжній спадкоємець в Авраама лише один — ті «ми», хто, як і Ісаак, є дітьми обітницї, плодом неназваного заповіту.

Проте, як ми бачили, не лише статус матері, але й обставини народження визначають статус дітей. Народження «в рабство» — це неодмінно народження «за тілом». Народження ж вільних — це народження «за обітницею». Хоча Павло не називає дітей нинішнього Єрусалиму такими, що були народжені «за тілом», проте він прямо стверджує, що «ми», вільні, є «дітьми обітницї». Це дозволяє нам зробити висновок, що «народження в рабство» відбувається саме «за тілом».

Використання Павлом явної аналогії між Агар, що народжує сина «за тілом», і заповітом від гори Синай, що породжує в рабство, дозволяє нам провести прямий зв'язок між виразом «за тілом» і Мойсеевим законом. Немає сумніву в тому, що гора Синай згадується саме через її прямий зв'язок із Мойсеевим законом. Крім того, у вірші 21, яким відкривається наш уривок, Павло прямо говорить про те, що він збирається обговорювати бажання галатів бути «під законом»²⁶. Таким чином, Павло асоціює знаходження «під законом» із народженням «за тілом» і «народженням в рабство». У своєму обговоренні, починаючи із 3:6, Павло пояснює відношення між законом і обітницею. Так само, як вільні діти є вільними завдяки тому, що є «дітьми обітницї», так і рабський статус дітей Агар в прочитанні Павла має прийти через закон. Більше того, саме їхнє народження мало відбутися завдяки закону.

Коли Павло говорить про «сучасний Єрусалим, який у рабстві зі своїми дітьми», він має на увазі сучасних йому юдеїв і їхню релігію, що підкреслює значення Мойсеевого закону. Єрусалим був історичний і також сучасним Павлу центром юдаїзму. Не дивлячись на сучасні погляди на природу юдаїзму першого століття²⁷, Павло асоціює його із домінування закону. При

²⁶ Саме використання прикметника ἕτῳ разом із νόμος є доволі красномовним і явно нагативним в Посланні до галатів і означає поневолення і нестачу свободи. Таке використання ставить «під законом» в один ряд із «під прокляттям» (3:10), «під гріхом» (3:22), «під опікунами та керівниками» (4:2). Докладніше про значення фрази «під законом» див. In-Gyu Hong, "Under Law' in Galatians: A Pauline Theological Abbreviation," *Journal of Theological Studies*, NS, Vol 56, Pt 2, October 2005: 362-392.

²⁷ «Набагато логічніше буде розуміти "сучасний Єрусалим" в 3:25 саме як місто. Як центр юдейського народу, більшість якого, не дивлячись на проголошення 'нового заповіту' (2 Кор. 3:6), залишилися міцно прив'язаними до Синайського заповіту, Єрусалим може бути зображено як жінку, що народжує в рабство Мойсеевого закону» (Burne, "Jerusalem Above and Below," 226).

цьому він не просто розглядає сучасний йому юдаїзм із рабством, але й не залишає йому права на спадщину Авраама. Його необхідно «прогнати», і тому він не може успадкувати. Важче сказати, що саме Павло має на увазі під виразом «вишній Єрусалим», проте його цитата із Іс. 54:1 пропонує бачити його наповнення дітьми як виконання Божої обітниці Аврааму, а не як наслідок дотримання закону²⁸.

Тепер, у світлі попереднього обговорення, прийшов час ідентифікувати неназваний заповіт. Насправді, окрім заповіту від гори Синай, Павло у своєму Посланні згадує лише один заповіт (3:15-17). Раніше ми вказали, що цей заповіт тісно пов'язаний із обітницею, яку Бог дав Аврааму стосовно його насіння. Для Павла цей заповіт і обітниця майже тотожні. Бог обіцяв виправдати поган через віру і виконав Свою обітницю у Христі. У Христі віруючі стали насінням Авраама і його спадкоємцями.

Доволі очевидним виглядає те, що Павло має на увазі саме цей заповіт, заповіт обітниці і саму цю обітницю, коли розповідає і інтерпретує історію про двох хлопців. По-перше, історія народження Ісаака, яка служить прототипом для Павла, є історією віри та обітниці і чудово відповідає міркуванням Павла в Гал. 3:6-9. Тому неназваний заповіт є заповітом обітниці і віри²⁹. По-друге, плодом цього заповіту є «діти обітниці за Ісаком». Тому тут Павло говорить про виконання цієї обітниці, яку він описав в Гал. 3:6-9. Павло порівнює цей заповіт до «вишнього Єрусалиму», що є «мати всім нам». Тобто він є мати тих, що є дітьми «за Ісаком», народженими «за обітницею». Без сумніву, «ми» тут — це християни, що виправдані вірою в Христа, як погани (галати), так і юдеї (Павло). Тільки діти обітниці, що виправдані вірою, є справжніми спадкоємцями Авраама.

Це розуміння природи неназваного заповіту має допомогти нам зрозуміти і той зміст, який Павло вкладає в поняття «заповіт від гори Синай». Нам вже зрозуміло, що головний наголос Павло робить на самому Мойсеевому законі. Проте тепер, після нашого обговорення іншого заповіту, ми можемо зробити доволі обґрунтований висновок про те, що «заповіт від гори Синай» тут майже тотожний самому закону Мойсея — так само, як заповіт обітниці в 3:15 майже тотожний самій обітниці. Тому ми будемо праві, стверджуючи, що коли Павло говорить про заповіт «від гори

²⁸ Наприклад, див. Hunn, "The Hagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies," 128.

²⁹ Інколи тут бачать новий заповіт, а не заповіт з Авраамом. Т. Гордон пропонує бачити «обітницю», «закон» та «віру» як відповідні трьом заповітам (Див. Thomas Gordon. *Promise, Law, Faith*, 12). Проте ми сприймаємо цей заповіт як заповіт із Авраамом, що виконався у Христі.

Сінай, що в рабство народжує», він в першу чергу підкреслює роль самого закону. Цей Мойсеевий закон в певному його застосуванні «в рабство народжує».

З іншого боку, ми бачимо, що, говорячи про дітей, «в рабство народжених», Павло говорить про тих нащадків Авраама, які не є його законними спадкоємцями. Їхнє народження пов'язано із законом. Ми можемо сказати навіть конкретніше, що воно пов'язане з бажанням «бути під законом» — подібному тому, як цього прагнули галати. Це народження протиставляється народженню «за обітницею».

Зупинимось і порівняємо наші висновки із тими, що ми отримали обговорюючи Гал. 4:1-10, і, конкретніше, 4:1-2. В обох уривках ми бачимо використання тем рабства, синівства і спадкоємства. Але відношення між цими категоріями у двох уривках різне. В Гал. 4:1-2 законний спадкоємець є рабом до певного часу, коли він стає сином і дійсно спадкоємцем в повному сенсі, будучи звільненим з рабства. Таким чином, один і той самий спадкоємець здійснює перехід від рабства до синівства і повноти спадщини. Ми зазначили, що для Павла, який прирівнює до таких дітей і юдеїв, і поган, їхній перехід до спадщини Авраама відбувся не через дотримання закону, а завдяки обітниці. В той час, коли обітниця була виконана у Христі, їх статус змінився. Вони стали спадкоємцями через віру.

В Гал. 4:22-23 ми відразу бачимо двох синів, але різних синів. Один є рабом, а інший вільним. І тільки другий є справжнім спадкоємцем. Проте перший не є законним спадкоємцем і певного часу він втрачає статус спадкоємця явним і остаточним чином. Ми також бачимо, що справжній спадкоємець є той, що народжений «за обітницею». Закон не може породити справжніх спадкоємців, а лише самозванців. Таким чином, ми бачимо фактично одну і ту ж саму ідею відносно справжнього спадкоємця в обох ілюстраціях. Людина стає спадкоємцем лише через віру, а не завдяки закону. Проте друга ілюстрація також говорить і про самозванців, які дарма намагаються стати спадкоємцями через закон.

Зробимо висновок із наших міркувань стосовно двох заповітів і їхніх дітей. Тільки один із цих заповітів народжує справжнє насіння Авраама. З нашого обговорення Гал. 3:6-9 і 3:15-18 ясно, що справжніми спадкоємцями Авраама є діти заповіту, який Бог уклав з Авраамом про виправдання поган через віру. Тому ті, хто став дітьми Авраама через віру, виправдані через віру. Хоча вони і були підпорядковані закону і іншим «слабким та вбогим стихіям» на певний час, це не вони зробили їх дітьми і спадкоємцями Авраама.

Стосовно заповіту від гори Синай можна зробити висновок, що він «народжує в рабство» в тому сенсі, що не може породити справжніх спадкоємців Авраама, а лише самозванців. Наші міркування показують, що закон Мойсея в принципі не може породити насіння Авраама. Він не може нікого зробити його спадкоємцем. Адже він давався з іншою метою. Більше того, в певному сенсі він сам є рабом, як і Агар була рабою. Він виконував певну функцію в тому, як обітниця мала бути виконана. Але він в жодному разі не мав конкурувати із вірою або щось додавати до неї. Зовсім ні: його завданням було привести людей до віри. Після того, як це завдання було виконано, його місія стосовно виправдання завершена. Він нічого не може додати більше. І, звичайно, до нього не можна повертатися для того, щоб зробити його засобом отримання виправдання.

Необхідно додати, що Павло не говорить, що ізраїльтяни стали рабами (і тому перестали бути законними нащадками Авраама), коли на Синаї було укладено заповіт і Бог дав Ізраїлю закон. Звичайно, це не так. По-перше, ми бачимо, що Бог уклав цей заповіт із людьми, які вже були об'єктом Божої обітниці³⁰. І в Гал. 4:1-2 Павло навіть порівнює їхнє тимчасове становище із становищем рабів, таким чином визнаючи їхнє право бути спадкоємцями, хоча вони іще не увійшли в спадщину. По-друге, закон був даний якраз для того, щоб Бог виконав Свою обітницю, і таким чином, як юдеї, так і погани змогли отримати спадщину через віру.

І лише тоді, коли позиція Мойсеєвого закону як такого, що підпорядкований вірі і обітниці, втрачається, він починає породжувати в рабство, тобто створювати неправдивих спадкоємців Авраама. І він робить це в спосіб, протилежний до заповіту обітниці, тобто не через виправдання вірою. Ми з'ясували, що цей спосіб пов'язаний із Мойсеєвим законом. Зрозуміло, що Павло має на увазі саме намагання виправдатися через дотримання Мойсеєвого закону. Ті, хто сподівається на закон у виправданні, є не спадкоємцями Авраама, а лише самозванцями. Ми вважаємо, що це є і головною і, можливо, єдиною причиною того, що Павло називає Мойсеєвий заповіт таким, «що в рабство народжує».

Олександр Бичков

Магістр богослов'я, м. Олександрія (Україна)

³⁰ Врешті решт, “Заповіти як закону, так і обітниці були дані нащадкам Сарі” (Hunn, “The Nagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies,” 120).

Бібліографія

- Barclay, John. "Mirror-Reading a Polemical Letter: Galatians as a Test Case." *Journal for the Study of the New Testament* 31 (1987): 73-93.
- Barrett, C. K. "The Allegory of Abraham, Sarah, and Hagar in the Argument of Galatians." in *Essays on Paul*. Westminster John Knox Pr, 1982, 154–70.
- Blazosky, Bryan. *The Law's Universal Condemning and Enslaving Power : Reading Paul, the Old Testament, and Second Temple Jewish Literature*. *Bulletin for Biblical Research Supplement*, Vol. 24, Eisenbrauns. 2019.
- Byrne, Brendan. "Jeruselems Above and Below: A Critique of J. L. Martyn's Interpretation of the Hagar-Sarah Allegory in Gal 4.21-5.1." *New Testament Studies*, 60 no 2 Apr 2014, 215-231.
- deSilva, David. *The Letter to the Galatians*. NICNT, Eerdmans, 2018.
- Dunson, Ben C. "'The Law Evidently is not Contrary to Faith': Galatians and the Republication of the Covenant of Works." *Westminster Theological Journal*, 79, 2017, 243–66.
- Fuller, Daniel. "Paul and 'The Works of the Law'." *Westminster Theological Journal*, 38 no 1, 1975, 28-42.
- George, Timothy. *Galatians: The Christian Standard Commentary*. Christian Standard Commentary Series. Holman Bible Publishers, 2020.
- Gordon, Thomas. *Promise, Law, Faith : Covenant-Historical Reasoning in Galatians*. Hendrickson Publishers, 2019.
- Hong, In-Gyu. *The Law in Galatians*. Sheffield Academic Pr, 1993.
- Hong, In-Gyu. "'Under Law' in Galatians: A Pauline Theological Abbreviation." *Journal of Theological Studies*, NS, Vol 56, Pt 2, October 2005: 362-392
- Hunn, Debbie. "The Hagar-Sarah Allegory: Two Covenants, Two Destinies." *Biblica* 100.1 (2019), 117-134.
- Longenecker, Richard N. "The Pedagogical Nature of the Law in Galatians 3:19-4:7." *Journal of the Evangelical Theological Society*, 25/1 (March 1982), 53-61.
- Malan, F. S. "The Strategy of Two Opposing Covenants Galatians 4:21-5:1." *Neotestamentica* 26 (2), 1992.
- Martyn, J. L. *Galatians: a new translation with introduction and commentary*. Doubleday, New York, 1997, 431-466.
- Moo Douglas J. *Galatians*. Baker Exegetical Commentary on the New Testament. Baker Academic, 2013.